

جلوه‌های پایداری در اشعار محمد جواد جزایری (شاعر انقلابی عراق)

استاد راهنما: خانم فخرایی

نویسندگان: حاجی رجب، زهرا آیتی، مرضیه خزائیل

فاطمیه نجف آباد استان: اصفهان

چکیده

ادبیات هر ملت، دیوان مفاخر و آینه آداب، اخلاق و سنن آنهاست. انسان‌ها از دیرباز آثار ادبی را به عنوان ابزار ارتباط بکار برده‌اند، همین واقعیت برای اثبات اجتماعی بودن ادبیات بسنده است. اما ادبیات افزون بر ویژگی ارتباطی، ابزاری برای انگیزش و ثبت و ضبط پایداری جوامع انسانی در برابر تهاجم‌های پیاپی نیز بوده است.

در میان کشورهای عربی، عراق از جمله سرزمین‌هایی است که از دیر باز به دلایل گوناگون همواره مورد توجه مطامع بیگانگان به ویژه دولت استعماری بریتانیا قرار داشته. ورود بریتانیا به عراق از سال ۱۹۱۷، زمینه مبارزه و صف بندی مردم مسلمان در مقابل سیاست‌های ظالمانه استعمارگران را فراهم نموده که در این میان نقش شاعران متعهد عراقی، قابل ملاحظه می‌باشد.

محمد جواد جزایری از ادیبان، فقیهان و رهبران ضد استعمار و مجاهد شیعه عراق در قرن چهاردهم هجری است که به دلیل احساسات صادقانه و حضور فعال در این مبارزه و خلق قصایدی، جایگاه خاصی را در شعر پایداری عراق به خود اختصاص داده است. در این مقاله تلاش گردیده، ضمن معرفی این شخصیت، جلوه‌های پایداری را که از مطالعه تمام دیوان او استخراج شده، در عناوین دعوت به

مبارزه، دعوت به همبستگی ملی و نفی تفرقه، امید رهایی و واقعه سرایی مورد نقد و بررسی قرار گیرد.

کلیدواژه ها: ادبیات پایداری، عراق، محمد جواد جزایری.

مقدمه

در تمامی آثار ادبی برجسته جهان بگونه‌ای بازتاب پایداری در مقابل دشمن بیگانه به چشم می‌خورد. این امر ناشی از این اصل کلی است که همه انسان‌ها در هر گوشه‌ای از جهان که زندگی کنند در حمایت از اصالت و استقلال و هویت خود که مورد هجوم بیگانه‌ای قرار گیرد، ایستادگی می‌کنند و بازتاب این مقاومت و پایداری به آثار هنرمندان راه می‌یابد.

به دنبال تهاجم، آحاد مردم یک سرزمین به واسطه غریزه حب وطن به حسب مقتضی و امکان، موضع مقاومت و پایداری در پیش می‌گیرند. در این میان شاعران و ادیبان، زبان سحر آمیز خود را در خدمت دفاع از وطن خود بکار می‌گیرند و ادبیات پایداری را خلق می‌نمایند و در بیداری مردم و دعوت آنها وظیفه‌ای سترگ دارند که با تعهد و رسالت ورزی خود پیش‌تاز مبارزه نام گرفته‌اند.

با آتش جنگ جهانی اول، دولت‌های استعمارگر با بهره‌گیری از ناآرامی داخلی و ضعف مفرط دولت عثمانی، هر کدام سرزمینی را به زیر سیطره خود در آوردند. استعمارگر بریتانیا راهی عراق گردید و در دسامبر ۱۹۱۷ وارد بغداد شد؛ از این تاریخ به بعد ملت مسلمان عراق به مبارزه و بیداری در مقابل این کشور روی آوردند بگونه‌ای که این کشور شاهد بزرگترین انقلاب‌ها در جهان عرب در قرن بیستم بود. در این میان ادبا و شعرای متعهد عراقی نیز همراه مردم مظلوم، قدم در عرصه مبارزات ضد استعماری گذاشته و هموطنان خود را در راه دستیابی به استقلال و آزادی و رهایی از بند مظلومیت یاری داده‌اند.

از جمله شعرای متعهد و غیرتمند مسلمان آن دوران می‌توان به محمد جواد جزایری اشاره نمود. او شاعری سیاسی و مبارزی عراقی است که به دلیل احساسات صادقانه و حضور فعال در این مبارزه و خلق قصاید، جایگاه خاصی را در شعر مقاومت عراق به خود اختصاص داده به گونه‌ای که شعر وی گامی است به سوی آزادی وطنش از دست اشغالگران انگلیس.

هدف اصلی در این مقاله، پایداری و مقاومت در جهان و ترویج فرهنگ مقاومت، یعنی همان روحیه ضد استکباری و ظلم ستیزی و تجاوز، در خلال بررسی اشعار جزایری و نقش او در بیداری مردم و مبارزه با استعمار است. روش تحقیق در این پژوهش، جمع‌آوری مطالب از منابع، طبقه‌بندی و بیان آن بگونه‌ی تحلیلی و توصیفی است.

سؤال‌های اصلی این پژوهش عبارتند از:

۱. مظاهر و جلوه‌های پایداری در اشعار محمد جواد جزایری کدامند؟
۲. جایگاه و نقش این شاعر در شعر پایداری عراق و نقش اشعار او در بیدارسازی ملت چیست؟

ادبیات پایداری و خاستگاه‌های آن

ادبیات پایداری نوعی از ادبیات متعهد و ملتزم است که از طرف مردم و پیشوایان فکری جامعه در برابر آنچه حیات معنوی و مادی آنها را تهدید می‌کند به وجود می‌آیند. این ادبیات که آزموده‌های جهادی و مبارزاتی یک نسل مقاوم و مبارز را که برای رهایی سرزمین، دین، فرهنگ و سنت‌های خود از چنگال تجاوزگران، یغماگران و یورش‌بران به حریم ارزش‌های ملی و انسانی به پا خاسته است، برای نسل آینده، در بیان فخیم شعری و ادبی ترسیم و تصویر می‌کند.

به بیان دیگر ادبیات پایداری، صدای مقاومی است که هرگز خاموش نمی‌شود و گاه بانگ بلندی است که پیوسته رساتر می‌گردد و همیشه سلاح را برای مبارزه به کار می‌گیرد، و گاه رنگ نجوا می‌-

گیرد تا آلام دردمندان مقاومت ملی را مرهم نهد اما هرگز خاموش نمی‌شود. (آیین‌وند، ۱۳۷۲: ۳۴) که اصلی‌ترین مسائل در حوزه آن، دعوت به مبارزه، ترسیم چهره بیدادگری، ستایش آزادی و آزادی، گشودن افق‌های روشن پیروزی، انعکاس مظلومیت و جان فشانی‌های مبارزان راه آزادی و همچنین بزرگداشت شهدای آن است. (کنفانی، ۱۳۶۱: ۱۷)

منظور از خاستگاه در ادبیات، عوامل و یا دلایل فکری، اجتماعی و روان‌شناختی است که منجر به خلق آثاری از این دست می‌شود. ادبیات پایداری به عنوان فریاد فرو خورده ملل مظلوم که در قالب الفاظ و کلمات تبلور یافته دارای خاستگاه‌ها و عوامل ایجاد کننده چندی است که هر کدام از این عوامل بیان کننده بُعدی از ابعاد ادبیات پایداری است. از میان این خاستگاه‌های متعدد سه جنبه روانشناختی، جامعه‌شناسی و ایدئولوژیک از اهمیت بیشتری برخوردار است. از منظر خاستگاه روانی، شخصیت آدمی در سیر تکاملی خود سه مرحله را پشت سر می‌گذارد: مرحله زیستی، مرحله عقلانی و مرحله ربانی و ادبیات مقاومت محصول طبیعت شخصیت ربانی است نه شخصیت زیستی یا عقلانی. بنابراین ادبیات پایداری نیازمند آن است که هویت و جان‌مایه انسانی و فطری داشته باشد تا بتواند بر مرتبه والای حمایت از مظلوم نائل آید. (ایزدپناه، ۱۳۷۵: ۷۸)

ادبیات مقاومت علاوه بر نقش عوامل روانی، معلول عوامل و شرایط اجتماعی خاص است؛ بدین معنی که باید جامعه توسط بیدادگران داخلی یا خارجی از نظر فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و یا نظامی مورد تهدید و تهاجم باشد، تا ادیب و هنرمند ادبیات پایداری به عنوان روشنفکر یا مصلح اجتماعی با زبان یا قلم خویش به مبارزه برخیزد. پس می‌توان گفت عوامل روان‌شناختی در بستر عوامل و شرایط اجتماعی بروز یافته و ادبیات مقاومت را پدید می‌آورند. علاوه بر آن ادبیات پایداری اجتماعی معلول نگرش خاص به خدا، جهان، جامعه، انسان و دین نیز می‌باشد؛ یعنی هر نوع معرفت و نگرشی، ادبیات پایداری پدید نمی‌آورد. نگرش عارفانه، عابدانه، زاهدانه و عاشقانه به مفهوم متداول آنها نمی‌تواند منشأ

چنین ادبیاتی باشد، حال آنکه ادبیات پایداری حتی در ابعاد فردی خود نیز دغدغه اجتماع داشته و برای بسط و گسترش قانون و حمایت از مظلومین می‌کوشد. (همان: ۸۱)

ادبیات پایداری عراق

حضور مقتدرانه و اثرگذار شاعران این دوره در عرصه سیاسی و اجتماعی قابل توجه است. شاعران متعهد در این عصر با آگاهی بخشیدن به توده‌ها و نیز پرده برداشتن از چهره قبیح استعمار به رسالت واقعی خویش در قبال سرنوشت جامعه عمل نمودند. با بررسی آثار این شاعران می‌توان مهمترین شاخص‌های اشعار سیاسی و پایداری شاعران کلاسیک را صراحت و وضوح، استفاده از زبان سخریه و طنز، بهره‌گیری از شیوه‌های خطابی و حماسی کلام دانست که شعرا با وجود حضور در کشور، بی‌باکانه و بدون هیچ‌گونه محافظه‌کاری با صراحت تمام زبان به مذمت عملکرد دولت استعمار یعنی انگلستان و افشای مقاصد پلید آن‌ها گشودند، که از شاعران پیشگام این دوره می‌تون به معروف الرصافی اشاره نمود. وی به صراحت تمام زبان به هجو استعمار انگلیس می‌گشاید و سیاست‌های آن را مصیبت کبری می‌خواند و تنها راه نجات را، نابودی آن و تن ندادن به قطع نامه‌ها و عهدنامه‌های صوری می‌داند. جواهری نیز از جمله شاعرانی است که هیچ‌گاه در برابر فجایع موجود در عراق دم فرونبست و به شدت نسبت به سیاست‌های ظالمانه انگلستان اعتراض نمود. دیگر شاعر مبارز عراقی جمیل صدقی زهاوی است که مردم را به مبارزه با هیولای استعمار فرا می‌خواند و ضمن تأکید بر استقلال عراق، آشکارا برای ایادی ظلم، طلب نابودی می‌نماید. (الواعظ، ۱۹۷۴: ۱۴۷ و ۴۰)

بر خلاف آنچه در اشعار شاعران کلاسیک مطرح گردید، شاعران نوگرای عراق در رویایی با مسئله استعمار و دفاع از وطن از اسالیب تلویحی و کنایی، برخورداری از صبغه رمانتیکسم در تصویرپردازی و استفاده فراوان از عناصر طبیعت، برخورداری از وسعت اندیشه و نگرش فرامرزی استفاده می‌نمودند. عبدالوهاب بیاتی از نخستین طلایه داران شعر نو و از جمله شاعران متعهدی است که در اشعار خود

النیابی

(اصول انتخابات برای تأسیس مجلس نمایندگان ما را فریب می‌دهد.)

و به مردم هشدار می‌دهد و می‌گوید اصولی را که انگلیسی‌ها بر اساس آن انتخابات مجلس نمایندگان را بنا نهادند، مخالف با خواستهٔ مسلمانان عراق است و این مجلس صوری و جعلی، گامی است برای فرو بردن ملت در منجلاب قیومیت انگلیس:

أصولٌ لُفِّقَتْ شَرَكاً لَصِيدَ (ا
عراق) بَغَيْرِ طَعْنٍ أَوْ ضَرَابِ

أصول سیاسیةٍ نَشَرَتْ عَلَيْنَا
ذوات أظفار و ذوات نابِ

يَقْوُدُ زَمَامَهَا الْغَرْبِيُّ حَتَّى
يَتَنَاحَ لَهُ الدُّخُولُ بِكُلِّ بَابِ

فهل هي حول حقّ الشعب إلّا
مسمم دُسّ في النُطف العذابِ

(همان: ۳۰)

(اصولی بافته شده به صورت دامی برای شکار مردم عراق بدون جنگ و زد و خورد. / پایه‌های سیاسی در میان ما منتشر شده که دارای چنگ و دندان است. سیاست قلع و قمع و زور و اسلحه. / افسار این سیاست به دست سیاستمداران غربی است تا اینکه وارد شدن و دخالت در امور کشور را از هر دری فراهم کنند. / آیا این سیاست به جز زهرآگین کردن حق ملت و زهرآلود کردن آب زلال و گواراست.)

سپس به شیوهٔ خطابی برای تحریک و به هیجان آوردن مخاطب و تحریم شرکت در این انتخابات، از حوادث و نتایج آن برحذر می‌دارد و اصول آن را بر پایهٔ سیاست بازی‌های فریبکارانهٔ سیاستمداران معرفی می‌کند و با تکرار واژهٔ "حذارک" به تقریر این خطر در اذهان مردم مبادرت می‌ورزد:

حَذَارِكْ أَيُّهَا الْوَطَنِيُّ مِنْهَا حَذَارِكْ مِنْ حَوَادِثِهَا الْغَضَابِ

حَذَارِكْ مِنْ نَتَائِجِهَا فَهَذِي مَبَادِيهَا تَدُلُّ عَلَى الْغَلَابِ (همان)

(ای هموطن، از پذیرفتن این انتخاب پرهیز کن و نیز از حوادثِ پر خروش و ناگوار آن بر حذر باش. / از پیامدهای این انتخاب دوری جو که پایه‌های آن بر تسلط و چیرگی دلالت می‌کنند.)

در پایان، خطاب به این اصول، مخالفت خود را با تشکیل مجلس بر پایهٔ این اصول صراحتاً اظهار می‌کند و با بکار بردن مکرر فعلهای امر "تنحی، تجافی" شدت خشم شاعر از این دسیسهٔ استعمار و ایجاد شعله‌های انقلابی در میان مردم را گواهییم:

تَنْحَى يَا أَصُولَ الْغَدْرِ عَنَّا فَلَسْتَ أَصُولَ شَرِّ الْإِنتِخَابِ

تَجَافَى يَا أَصُولَ الْغَدْرِ شَعْباً تَعَالَى فِي الْخُطُوبِ وَ فِي الْخِطَابِ

فَإِنَّا حَوْلَ مَبْدِئِنَا الْمُفْدَى نُصَارِحُ بِالْعَدَاءِ وَ لَا نُحَابِي (همان: ۳۰)

(ای پایه‌های خیانت از ما دور شو؛ زیرا اصول قانون صحیح انتخاب نیستی. / ای اصول خیانت از ملتی که در سختی‌ها و سخرانی‌ها مقامی والا دارد دوری گزین. / ما برای مبدأمان که جانمان فدای او باد دشمنی خود را آشکار می‌کنیم و به سوی دشمن مایل نمی‌گردیم.)

نتیجه

- از آنجایی که در اشعار این شاعر نوگرایی در مضمون و اندیشه دیده می شود، پرداختن به مضامین واقعی برخاسته از اوضاع سیاسی و اجتماعی حاکم بر سرزمین های عربی از ویژگی های برجسته اشعار او محسوب می شود که به اعتبار مضامین فراوان سیاسی و اجتماعی، بیان مقاومت و دعوت به مبارزه در اشعارش، از پیشروان ادبیات پایداری در دوران معاصر به شمار می رود.

- شاعر با ستایش آزادی و آزادگی، ایجاد تسلی و صبر و اراده، بیان جنایت ها و بیدادگری ها، تحریک غیرت ملی و دینی اقشار جامعه را به مبارزه و مقاومت دعوت می کند و بدین وسیله انگیزه مبارزه با بیدادگران و جانفشانی در راه وطن را در مردم عراق تقویت می کند که این جلوه های پایداری در شعر او از روحیه ستم ناپذیری و آزادگی او سرچشمه می گیرد که ریشه در باورها و اعتقادات راسخ او دارد . زندگی در شعر او به معنای بیداری، آگاهی ، اندیشه و حرکت به سمت اصلاح همه جانبه است.

- با توجه به حاکمیت فضای اختناق، جزایری گاه برای بیان افکارش از نمادها استفاده می کند. رموز و نمادهای این اشعار برگرفته از عناصر طبیعی است.

منابع

- آیینہ وند، صادق، (۱۳۷۲ش)، پژوهش هایی در تاریخ و ادب، چاپ اول، تهران: انتشارات اطلاعات.
- الامین، محسن، (۱۹۹۵ م)، اعیان الشیعہ، بیروت: مطبعۃ الانصاف.
- ایزدپناه، عباس، (۱۳۷۵ ش)، در آمدی بر مبانی و اندیشه های امام خمینی (س)، تهران: عروج.
- تمیمی، جعفر صادق حمودی، (۱۴۱۲ق)، معجم الشعراء العراقيين المتوفين في العصر الحديث، المعرفة.

خاقانی، علی، (۱۳۷۳ ق)، شعراء الغری، بیروت: دار البیان.

جزایری، محمد جواد، (۱۹۷۰ م)، دیوان الجزایری، بیروت: مکتبه الاتحاد.

رجائی، نجمه، (۱۳۷۸ ش)، آشنایی با نقد ادبی معاصر عربی، مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی.

----- (۱۳۸۱ ش)، اسطوره‌های رهایی، مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی.

شبر، جواد، ادب الطف، الجزء العاشر، بیروت.

کنفانی، غسان، (۱۳۶۱ ش)، ادبیات مقاومت در فلسطین اشغالی، ترجمه موسی اسوار، تهران: سروش.

نعمتی، معصومه، "مقایسه رویکردهای استعمارستیزی در دو جریان کلاسیک و نوگرایی شعر معاصر عراق"، نشریه ادبیات پایداری، ۱۳۸۹ ش، سال اول، شماره دوم.

الواعظ، رؤوف، (۱۹۷۴)، الاتجاهات الوطنية في الشعر العراقي الحديث، بی جا، دار الحرية.

The effects of resistance in of poetry Mohammad Javad Jazayeri (Iraqi revolutionary poet)

Abstract

Literature of each nation is a symbol of its pride, etiquettes, morals and traditions. Literary works have been used as means of commutation through history by human. This fact was sufficient to prove the socialization of literature. literature has not only been a means for communication but also as encouraging and recoding tool for the sustainability of human society in consecutive attacks.

Among many Arabic countries, Iraq has been the center of attention of many aliens particularly Great Britain for different reasons. Entrance of Great Britain in to Iraq in ۱۹۷۹ provided the ground for combating and queuing Muslims in front of oppressive colonial policies in which Iraqi poets had remarkable roles .

Mohammad Javad Jazayeri is a scholar, an anti- colonial leader and an Iraqi shie warrior in ۱۴th century who played a major role in the resistance poetry of Iraq because of his sincere emotion, his active role in struggle and creation of odes.

This paper aims to introduce both Mohamamd javad jazayeri's personality and the effects of his struggles in his poem in dealing with the Great Britain colonial to represent his position in the resistance poetry in Iraq.

Key words: Literature of of resistance ,Iraq ,Mohammad Javad Jazayeri.